

RINNAKKAISTALLENNE.

Julkaistu Onnimanni-lehdessä 2 (2025), s. 16-21.

Kustantaja: Lastenkirjastoinstituutti

Leena Romu:

Lottatyttöjä, kaksosia ja likka rengasmatkalla

Maija Karma sarjakuvien piirtäjänä

Kuvittaja Maija Karma uudisti erityisesti 1940–50-luvun suomalaisen lastenkirjallisuuden lapsikuvaa. Karman reippaat ja arkiset lapset ovat seikkailleet myös lastenlehtien sarjakuvissa. Häntä voi pitää myös yhtenä suomalaisen omaelämäkerrallisen sarjakuvan pioneerinä jo ennen lajityypin syntyä.

Maija Karma (1914–1999) tunnetaan kuvituksistaan kirjankansiin, lastenkirjoihin ja oppikirjoihin. Huomattavasti vähemmälle huomiolle ovat jääneet hänen tekemänsä sarjakuvat. Tässä artikkelissa käsittelen Karmaa nimenomaan sarjakuvantekijänä: millaisia sarjakuvia hän teki ja missä niitä julkaistiin?

Karman elämäntyötä esittelevässä tietokirjassa *Maija Karma, sadun kuvaaja* (1992) Seppo Heiskanen mainitsee Karman tehneen kuvituksia ja sarjakuvia Lotta Svärd -järjestön julkaisemaan samannimiseen lehteen. Aikuisten lottien maanpuolustuksellista työtä kuvaavat sarjakuvat mainitaan myös useissa Karmaa käsittelevissä sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleissa, joissa nostetaan esiin lisäksi hänen lottataustansa. Neljässä esimerkillisestä Lotta Valpurista kertovassa sarjakuvassa lotat luovuttavat verta, osallistuvat siviilien evakuoimiseen ja materiaalien keräämiseen sota-ajan poikkeusoloissa.

Karma kuvitti myös Lotta Svärd -järjestön nuorille jäsenille suunnattua *Lottatyttö*-lehteä, jossa ilmestyi jatkosodan loppuvaiheessa hänen piirtämänsä ”Liisan päiväkirja” -sarjakuva [ks. Kuva 1]. Sarjakuvaa käsikirjoitti Irmeli Viherjuuri, jonka isä Hillari Viherjuuri tunnetaan paremmin Veli Giovannin nimellä sarjakuvien käsikirjoittajana ja ideoijana. *Lottatyttö*-lehdessä julkaistiin sarjakuvia lähes koko sen ilmestymisen ajan. Ennen Karmaa siihen piirsi sarjakuvaa muun muassa Helena Malisto, joka teki sota-aikana sarjakuvia myös *Kalle Viksari* -sarjakuva-antologioihin.

[Kuva 1: ”Liisan päiväkirja”]

Kuvateksti: ”Liisan päiväkirja” -nimisen sarjakuvakertomuksen ensimmäinen osa ilmestyi *Lottatyttö*-lehden numerossa 5/1944.

”Liisan päiväkirjaa” ehti ilmestyä vain kuusi jaksoa ennen jatkosodan loppumista ja lehden lakkauttamista vuonna 1944. Sarjakuvan nimihenkilö Liisa on nuori koululaistyttö, joka kärsii tovereidensa kiusaamisesta ja ulkopuolelle jättämisestä. Liisa kertoo tuntemuksistaan päiväkirjalle. Sekä päiväkirjakerronta että kiusaamisen teemat olivat yleisiä ajan tyttökirjallisuudessa. Vaikka

Liisaa kiusataan, hän saa kuitenkin aikuisilta palkinnon ahkeruudestaan ja tunnollisuudestaan. Esimerkillisen mallihahmon kautta sarjakuva opetti lehden lukijoita moraalisesti. *Lottatyttö*-lehdessä sarjakuvilla olikin tärkeä rooli kasvattamisen välineenä. ”Liisan päiväkirjassa” päiväkirjakerronta ja visuaaliset tehokeinot, kuten katseen suunnat ja näkökulmatekniikoiden käyttö, ohjaavat lukijaa asettautumaan Liisan uskotuksi ja tuntemaan empatiaa päähenkilöä kohtaan. Saarnaamisen sijaan sarjakuva herättelee lukijaa huomaamaan Liisan epäreilun kohtalon ja vertaamaan muiden tyttöjen käytöstä lottatyttöön omaan ”moraaliseen kompassiin”.

Sarjakuvia *Nuorten Sarkaan* ja *Koululaiseen*

Jo ennen lotta-aiheisia sarjakuvia Karma teki yksittäisiä sarjakuvia ja sarjakuvamaisia kuvituksia esimerkiksi Huhtamäki-yhtymän *Yhtymän Rumpu* -lehteen, jonka avustajana hän työskenteli 1940-luvun alussa. Sotien jälkeen Karma avusti monia lastenlehtiä. Esimerkiksi Maatalouskerholiiton julkaisemaan *Nuorten Sarka* -lehteen hän piirsi Yrjö Kohosen käsikirjoittamaa jännityssarjakuvaa ”Viljalakeuden vihollinen” (1945–1946). Siinä maaseutunuoret selvittävät viljasadon surkastumisen syytä ja päätyvät pahantahtoisen salajuonen jäljille.

Lastenlehti *Koululainen* perustettiin vuonna 1944 ja siihen Karma teki pitkään kuvituksia. Hän piirsi lehteen myös sarjakuvia, kuten nuoren pojan vauhdikasta maailmanympärysmatkaa kuvaavan ”liikan rengasmatkan” (1945), satuperinteestä ammentavan tonttusarjakuvan ”Tonttulan lapset” (1946–1947), humoristisen koululaiselämää kuvaavan sarjakuvan ”Kaksoset” (1947–1951), satusarjakuvan ”Prinsessa Pitkäpalmikko” (1951–1952) ja eläinsarjakuvan ”Mikko Repolainen ja Jussi Rusakko” (1953). Näistä viimeksi mainittuun Karma teki myös tarinan itse, kun taas muissa sarjakuvissa käsikirjoituksen teki joku lehden avustajista. Tällainen käsikirjoittajan ja piirtäjän roolien erillisuus oli yleistä ajan sarjakuvissa. Edellä mainituista sarjakuvista ”Kaksoset” oli pitkäikäisin ja mielestäni myös toteutukseltaan onnistunein. Sen käsikirjoittajaksi on merkitty A.T., joka mahdollisesti oli lehden päätoimittajan Hellin Tynelin puoliso Aaro Tynell.

[Kuva 2: ”Kaksoset”]

Kuvateksti: *Koululainen* 4/1947.

”Kaksoset” kertoo nimensä mukaisesti kaksosista, Matista ja Maijasta, jotka sarjakuvan ensimmäisessä jaksossa aloittavat ensimmäisen luokan koulussa. Kaksi vuotta myöhemmin he siirtyvät yläkouluun. Sarjakuva ilmestyi ensin lehden takasivulla, jolloin siinä saatiin hyödynnettyä kansikuvassa käytettyjä värejä. Sarjakuvan värimaailma vaihtuikin aina kansikuvan värien mukaan. ”Kaksoset” perustuu koululaishumorille ja tilannekomiikalle, joka syntyy hahmojen välisessä dialogissa. Siinä näkyy Karman taito kuvata lapsia ilmeikkäinä ja persoonallisina. Matin ja Maijan sukupuolieroa ei sarjakuvassa korosteta esimerkiksi lasten käyttäytymisen osalta, vaan he ovat kumpikin yhtä vilkkaita, sanavalmiita ja nokkelia. He tekevät yhdessä kepposia ja äityvät jopa käsirsyyyn toistensa kanssa. Lapset nähdään koulussa oppi- ja välitunneilla mutta myös kotona viettämässä aikaa toistensa ja vanhempiensa kanssa. Ajankuvana sarjakuva onkin hurmaava, sillä Karman piirroksista välittyy 1940–1950-luvuilla yleinen pukeutumistyyli Matin polvihousuja ja Maijan lettinauhoja myöten. Lasten perheestä ei kerrota sarjakuvassa tarkemmin, mutta usein jaksoissa nähdään ruokaa laittava, esiliinaan pukeutunut äiti ja toisinaan sanomalehteä lukeva,

pukuun sonnustautunut isä. Usein kaksoset nähdään pitämässä huolta naapurin pienestä Pellepojasta.

”Kaksosissa” korostuvat opettavaisuuden sijasta humoristisuus ja lehden lukijoille tunnistettava kouluarjen kuvaus. Sarjakuva opettaa piiloisesti tapakulttuuria ja pienempien auttamisen tärkeyttä, mutta se sanoutuu kuitenkin irti opettavaisten lastensarjakuvien perinteestä, josta suomalaisessa sarjakuvahistoriassa tunnetaan parhaiten Asmo Alhon *Kotilieteen* piirtämä ”Kieku ja Kaiku” (1931–1975).

Koululaisessa ilmestyi myös selkeästi opettavaisia tai valistavia sarjakuvia. Hyvä esimerkki on reippaasta urheilijanuorukaisesta kertova ”Kultamitalipoika” (1948–1952, käsikirjoitus U.P., kuvat R.M. eli Risto Mäkinen), joka äityy varoittamaan alkoholin vaaroista lehden linjauksen muuttuessa raittiusaatteen suuntaan vuonna 1949.

Ruotsalaista lastensarjakuvaa tutkineen Helena Magnussonin (2005, 114–115) mukaan erityisesti pienille lapsille tarkoitetuissa 1900-luvun alkupuolen sarjakuvissa esiintyi päähenkilöinä paljon kaksosia tai sisarusia. Tällaiset sarjakuvat käsittelivät usein pienten lasten leikkejä ja arkikokemuksia, kuten eväiden syömistä, huolia ja pikkusisaruksia, lumisotaa ja äidin kanssa kaupungille menoa. Karman piirtämä ”Kaksoset” on suomalainen esimerkki tällaisesta arkea korostavasta lastensarjakuvasta, jonka aihepiirejä ohjasi lisäksi lehden yhteys koulumaailmaan. Kaksoset päähenkilöinä näkyvät myös toisessa samaan aikaan ilmestyneessä lastenlehden sarjakuvassa. *Kimmo*-lehti julkaisi vuodesta 1947 alkaen alun perin yhdysvaltalaisesta ”Kaksoset”-sarjakuvaa (alk. ”The Toodles”, 1941–1961), jonka suomalaisessa käännöksessä seikkailevat Pirkko ja Pentti. *Lasten maailma* -lehdessä sisarus- tai kaksosmotiivi näkyi Maire Tolosen ”Mari ja Kari” -sarjakuvassa (1951–1957), joka sekoittaa lasten arkea ja satua viehättävällä ja mielikuvituksellisella tavalla.

Valistavien ja arkea kuvaavien sarjakuvien rinnalla lastenlehdissä ilmestyi 1940- ja 50-luvuilla myös esimerkiksi historiallisia seikkailusarjakuvia, eläinsarjakuvia, satusarjakuvia ja tietoiskumaisia sarjakuvia. 1950-luvun alussa *Koululainen* mainosti kannessaan numeron sisältävän ”kaikkiaan 7 sarjakuvaa”. Ne eivät harmillisesti kuitenkaan yllä ”Kaksosten” tai edellä mainitun ”Kultamitalipojan” tasolle. Lehden toimituksessa sarjakuvien hyödyllisyys kuitenkin ymmärrettiin osana linjausta, jossa ”virkeä ja runsas kuvitus” nähtiin lukijoita houkuttelevana ja lukemiseen kannustavana, kuten numeron 1/1953 lehden välistä löytyvä mainos kertoo. Kotimaisten sarjakuvantekijöiden työllistäjänä lastenlehtien merkitys oli 1950-luvun loppuun asti kiistämätön, mutta tämän jälkeen kotimaisten sarjakuvien osuus lehdissä väheni huomattavasti.

”Kaksosten” jälkeen Karma piirsi lehteen vielä pari kestoltaan lyhyeksi jäänyttä sarjakuvaa. 1950-luvulla hän teki myös sarjakuvamuotoiset, yhden sivun mittaiset satuadaptaatiot Punahilkasta ja Prinsessa Ruususesta *Kultaiseen Aapiseen* (1955) ja mahdollisesti myös muita sarjakuvia, jotka eivät ole tiedossani.

Karma oman elämänsä kuvittajana

Eri lähteiden perusteella Karma oli kiinnostunut sarjakuvamaisesta kerronnasta läpi elämänsä. Aalto-yliopiston arkistosta löytyy Karman lapsena piirtämiä sarjakuvia ja hänen vuonna 1938 sarjakuvan tai kuvakertomuksen muotoon tekemänsä kirje siskolleen. 24-vuotias Karma opiskeli

tuolloin Taideteollisuuskeskuskoulun piirustuksenopettajalinjalla ja kuvitetussa kirjeessään hän kuvaa itseään muun muassa suorittamassa opettajan opintoihin kuuluvaa auskultointia ja miettimässä, miten löytäisi aikaa tehdä taidetta, varsinaista intohimon kohdettaan.

[Kuva 3]

Kuvateksti: Karman siskolleen kirjoittama kirje on tehty kuvasarjan/sarjakuvan muotoon.

Kuvalähde: Aalto-yliopiston arkisto.

Nykyperspektiivistä katsottuna kuvitettu kirjekertomus voidaan mieltää omaelämäkerralliseksi sarjakuvaksi, mutta genrenä sellaista ei vielä 1930-luvulla ollut eikä Karma välttämättä itsekään mieltänyt tekevänsä nimenomaan sarjakuvaa. Karman kuvakertomus on kuitenkin selvästi suunniteltu luettavaksi yhtenä kokonaisuutena, kuvakertomuksena – tai sarjakuvana – jossa sekä kuvat että niiden yhteydessä oleva teksti välittävät yhdessä merkityksiä.

Lastenkirjainstituutin arkistosta löytyy esimerkki siitä, että Karma koki kuvakertomuksen muodon hyväksi keinoksi kertoa elämästään vielä 80-vuotiaana. Talvella 1994 hän lähetti kirjeen ystävilleen ja sukulaisilleen. Kirje sisälsi omaelämäkerrallisen sarjakuvan, jossa Karma kuvaa itsensä arkisissa puuhissa askartelevana vanhana mäyräneitinä. Tarina on otsikoitu: ”Talvinen tarina Vanhaneiti Mäyränheimon päivästä, jolloin hän havahtui ajattelemaan eräitä arkiaskareitaan, ystäviään ja yhteiskuntavelvoitteitaan”. Mäyräneiti ottaa lumikylpyjä, hiihtää, kirjoittaa joulukortteja, järjestee ruokakomeroa, kokkaa, lukee sanomalehtiä ja kuntoilee. Sarjakuva on täynnä lempeää ja piikikästä itseironiaa ja huumoria. Muotokieli myös muistuttaa perinteistä sarjakuvaa: kuvatila on jaettu ruutuihin, jotka kuvaavat päähenkilön puuhia pitkin päivää.

Suomalaisen sarjakuvahistorian naiset

Karman kuvittajan uralla sarjakuvat ovat yksi kiinnostava, mutta vähälle huomiolle jäänyt työsarka, jonka sisältöön vaikuttivat ajan lastenlehdistön ja lastenkirjallisuuden reunaehdot, vaatimukset ja toiveet. Kotimaisen lastenlehtisarjakuvan historia odottaa vielä kartoitustaan. Suomalainen sarjakuvahistoria on tällä hetkellä tutkimuksen kohteena parissa tutkimushankkeessa, joissa itse työskentelen. Tampereen yliopiston hankkeessa Suomen kirjallisuuden historiallinen poetiikka (2022–2025) sarjakuva nähdään osana kirjallisuushistoriaa. Turun yliopiston hankkeessa Moninaisuus suomalaisessa sarjakuvahistoriassa: Vähemmistöt ja itserepresentaatio (2023–2026) keskitytään ruotsinkielisten, naisten ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen tekemään sarjakuvaan. Jälkimmäisessä hankkeessa keskityn unohdettujen tai vähäiselle huomiolle jääneiden sarjakuvantekijänaisten, kuten Maija Karman, sarjakuvatuotannon tarkasteluun.

Tove Jansson on kenties tunnetuin suomalainen sarjakuvataiteilija ja yksi niistä harvoista sarjakuvaa tehneistä naisista, jotka suuri yleisö tuntee suomalaisen sarjakuvan historiasta. Hänen aikalaisistaan löytyy kuitenkin Karman lisäksi muitakin sarjakuvaa tehneitä naisia. Heidän – ja muiden sarjakuvantekijänaisten tuotantoon – tutustuminen valottaa kiinnostavalla tavalla sarjakuvantekemisen lainalaisuuksia ja mahdollisuuksia sekä sarjakuvakulttuurin eri vaiheita suomalaisessa yhteiskunnassa.

Lähteet

Aalto-yliopiston arkisto, Taidekasvatuksen historia -arkisto.

Martti Haavio, Aale Tynni & A. Hinkkanen 1956: *Kultainen aapinen*. Helsinki: WSOY.

Seppo Heiskanen 1992: *Maija Karma. Sadun kuvaaja*. WSOY.

Lastenkirjainstituutti, Maija Karma -kokoelma.

Helena Magnusson 2005: *Berättande bilder. Svenska tecknade serier för barn*. Göteborg: Makadam förlag.

Koululainen, vuosikerrat 1945–1953. Suomen Kansakoulunopettajain Liitto.

Lotta Svärd, vuosikerrat 1940–1944. Lotta Svärd keskusjohtokunta.

Lottatyttö, vuosikerta 1944. Lotta Svärd Keskusjohtokunta.

Nuorten Sarka, vuosikerrat 1945–1946. Maatalouskerholiitto.

Yhtymän Rumpu, vuosikerrat 1942–1944. Huhtamäki-yhtymä.

Leena Romu, FT, tutkijatohtori, Tampere